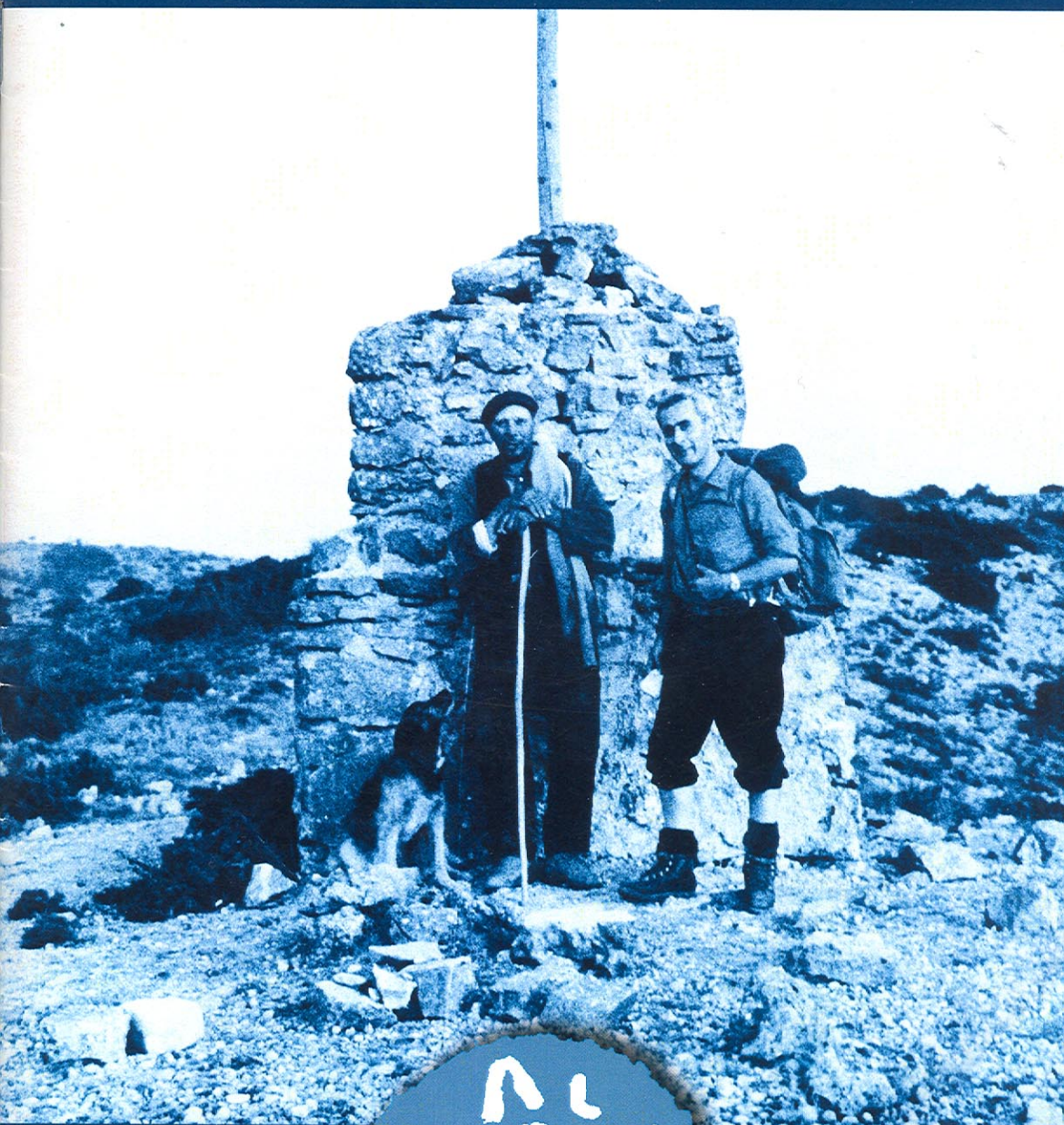


# La Carxana



Albarca  
Núm. 11



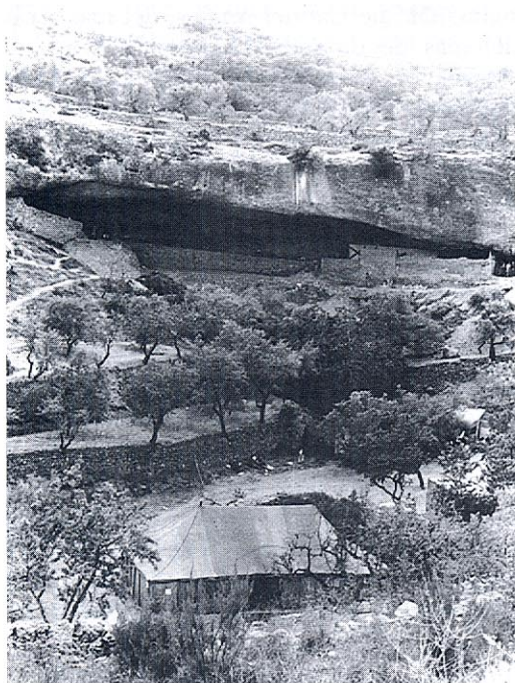
ESTIU  
2006

## Més enllà del camp de batalla: una cova hospital en la Guerra Civil espanyola

Seleccions del llibre *Més enllà del camp de batalla: Testimoni, memòria i record d'una cova hospital en la Guerra Civil espanyola*. Valls: Cossetània, 2004

ANGELA JACKSON\*

Un dels hospitals que tingueren una funció important en el tractament i cura dels ferits durant la batalla de l'Ebre, el 1938, fou instal·lat en una ampla cova al Priorat, prop de la població de la Bisbal de Falset. Entre els soldats republicans ferits a la cova hi havia voluntaris de les Brigades Internacionals de molts països diferents. Havien vingut a lluitar per la República, creient que si es podia vèncer el feixisme en territori espanyol, es podria evitar una altra guerra mundial. Presoners de



Cova hospital 1938, Imperial War Museum (IWM), Londres



guerra ferits també foren atesos a l'hospital improvisat, un bon nombre pertanyent a les divisions italianes enviades per Mussolini per donar suport a Franco. En llits propers hi havia civils del poble, víctimes dels atacs aeris realitzats per l'aviació alemanya, que hi tenia una bona oportunitat per guanyar experiència en combat. L'equip mèdic, esforçant-se a salvar vides malgrat les condicions adverses, incloïa homes i dones enviats pel Comitè d'Ajuda Mèdica per a Espanya a la Gran Bretanya (Spanish Medical Aid Committee), un dels primers grups a enviar ajut a la República després de l'esclat de la guerra el juliol de 1936. En aquells moments, després de dos anys treballant prop de les línies del front, l'equip de metges havia adquirit molta pràctica en el tractament de les ferides de guerra.

Jo tenia dos raons principals per començar la meua investigació sobre aquest tema. En primer lloc, estava impressionada pels relats intensos sobre el que havia succeït a la cova durant la guerra, escoltats de testimonis gravats per infermeres que hi havien treballat. Altres britànics havien fet referència a la cova en les seves autobiografies. Aquella etapa de la guerra, a finals de 1938, era força carregada de sentiments. Durant un temps encara hi hagué l'esperança de poder aturar el curs dels esdeveniments i de vèncer les forces de Franco, però aviat aparegué l'angoixa de la derrota i la trista retirada dels republicans. Aquests sentiments tan intensos ajudaren a gravar, amb una claredat especial, els esdeveniments en la memòria dels qui hi participaren.

En segon lloc, s'incrementà el meu interès per la cova hospital i la població propera, perquè representen el que s'amaga «més enllà del camp de batalla». Els hospitals com aquest, tot i estar prop del front i lligats a l'àrea de combat per la presència d'homes ferits, són, no obstant això, dominis diferenciats. Per tant, força cops no s'han tingut en compte en els estudis històrics sobre el tema, però formen part de la història de la guerra i, estudiant-los, podem aconseguir una perspectiva diferent de la història tradicional, que tendeix a centrar-se en l'estudi de les campanyes militars i de les faccions polítiques. Però la cova hospital i els fets que allí succeïren es troben «més enllà del camp de batalla», no només en termes geogràfics o d'espai. També en termes temporals han lliscat ràpidament a través de la memòria viva. I no resta massa temps per a la tasca de recollir i servir aquesta memòria.



*24 places en lliteres  
menjador amb llar de foc  
terrassa i servei de bar*

Carrer de la Plaça · Tel. 620 864 150  
Cornudella de Montsant · Tarragona  
[www.migdia.com](http://www.migdia.com)

**refugi Montsant**  
A l b a r c a

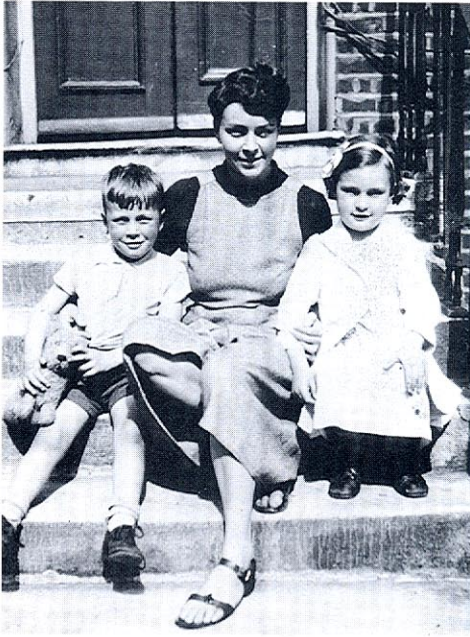


*Patience Darton*

A començaments de l'estiu de 1938 s'escollí la cova com un lloc idoni com a hospital, prou a prop de les línies del front, un lloc on els ferits estarien a refugi dels bombardejos i amb aigües de manantial abundoses. Així doncs, molts estrangers, incloent-hi dones, hi foren enviats a treballar en la tasca d'instal·lar i posar en funcionament l'hospital. Havien de semblar molt estranyes, a la gent del poble, aquelles llengües, costums i idees estrangeres. La majoria del personal procedia d'ambients urbans. La seva educació, com a mínim, havia arribat fins als catorze anys, i, força cops, més i tot.

Per exemple, Patience Darton només tenia una conscienciació política bàsica abans de presentar-se com a voluntària per vindre a Espanya com a infermera. S'adonava, pel seu treball com a comadrona a les zones més pobres de Londres, que necessitava «fer quelcom» per contribuir a un canvi social. Escoltà que, a Espanya, la gent hi estava fent «quelcom» i, quan aquest objectiu fou amenaçat per l'esclat de la guerra, volgué vindre a ajudar. La visió política que es formà a Espanya, la portà a afiliar-se al Partit Comunista quan tornà a Anglaterra.

De manera ben diferent, Nan Green, que desenvolupà tasques administratives a la cova hospital, tenia unes fortes conviccions socialistes abans del començament de la guerra i ja era membre del Partit Comunista. El seu marit es trobava a les Brigades Internacionals. L'estrany del seu cas era que fou una de les poques dones britàniques amb fills que vingueren voluntàriament a Espanya. Hagué de prendre una decisió dura. I finalment ho féu perquè un benefactor s'oferí a pagar el cost d'enviar els seus dos fills a l'internat que escollís. Sabia que podria donar als seus fills l'oportunitat de fugir de la pobresa en què



Nan Green amb els seus nens abans de marxar cap a Espanya, el 1937

vivien. Tant Nan com Patience havien treballat en molts hospitals improvisats al front abans d'arribar a la cova.

A partir de la narració de Nan Green podem saber coses sobre els primers dies de la cova hospital, i sobre la festa que se celebrà al poble. L'objectiu era infondre moral abans que els republicans creuessin l'Ebre en un intent de reconquerir el terreny perdut. La festa inclogué discursos, un dia dels nens i un dia d'esports. La seva narració ens descobreix algunes actituds de l'època vers les dones.

Per exemple, la Pasionaria, la dona més famosa en la política d'aquells temps, no era considerada per l'alcalde del poble com un exemple desitjable per a les altres dones. Nan escrigué:

«Se'm va donar la tasca d'organitzar les dones del poble, amb les que em trobava cada dia a l'única font, intercanviant novetats i xafarderies mentre les nostres gerres s'omplien amb el lent rajolí d'aigua. Vaig començar parlant-ne amb l'alcalde, que no va ser gens comunicatiu. «Això no és cosa de dones», em va dir. «Les dones no hi han de fer res en política, no tindrem cap dona per parlar». «Però, que me'n diu, de la Pasionaria?», vaig preguntar. «Ah, ella és diferent.»<sup>1</sup>

Nan se les arreglà per reunir un grup de mares del poble per ajudar en l'organització de la festa dels nens, però, per a ella, l'esdeveniment més important fou el dia de l'esport. Explicava:

<sup>1</sup> Nan Green. *A Chronicle of Small Beer: The Memoirs of Nan Green*. Nottingham: Trent Editions, 2004.





Interior de la cova

«El dia de l'Esport fou extraordinari. Només hi havia una carretera plana en tot el poble, la carretera principal que passava al final del carrer principal. Es va convertir en pista de curses, terreny d'atletisme i camp de futbol. El nostre equip (l'equip metge) va jugar amb un grup de Fortificacions que també estava destinat allí. Tot l'esdeveniment va ser interromput intermitentment per caravanes de pesats camions que passaven per la carretera principal cap al riu, carregats amb armes i municions. Tothom sabia on anaven i perquè, però ningú no deia ni paraula. (La travessa de l'Ebre, un dia o dos més tard, va agafar completament per sorpresa a l'enemic. No hi havia quintacolumnistes a la Bisbal).»<sup>2</sup>

Nan Green destaca que la importància de la seva història rau en la conservació del secret al voltant de la travessa imminent de l'Ebre, tot i el moviment evident de pontons i armament al llarg de la ruta.

A partir de les entrevistes gravades amb Patience Darton podem conèixer més coses sobre les condicions de treball a la cova. Explicà com els pacients eren portats en camions fins al fons de la vall on es trobava la cova. Allí eren classificats, un sistema nou aleshores. Els ferits menys greus eren enviats a la rereguarda, els greus eren traslladats en lliteres fins a la cova per practicar-los la cirurgia i el tractament. El centenar de llits de campanya estaven desordenats per causa de la irregularitat del terra rocós i les parets.

En la penombra de la cova, amb només un parell de bombetes que funcionaven amb un petit generador, les infermeres ensopegaven contínuament, colpejant les seves cames amb les potes dels llits. Patience havia de mantindre una guerra constant contra l'escobiosi, untant els seus braços amb Lysol, un desinfectant, per mantindre-la a ratlla. Quan la batalla s'intensificà, les baixes començaren a acumular-se.

<sup>2</sup> *Ibid.*



El Dr. Saxton realitzant una transfusió de sang conservada (IWM)

«Acostumàvem a rebre la gent a la nit perquè el bombardeig era tan enorme que no es podien moure durant el dia. Per tant, per primer cop ens arribava la gent bastant després dels combats, de vegades arribaven hores després que haguessin estat ferits, i, és clar, degut a això a alguns no els podíem salvar, ja estaven massa malament.»<sup>3</sup>

Ella parlava de les dificultats a què havia de fer front quan un pacient moria. Recordava:

«Tenia terribles discussions amb els portadors de lliters que volien agafar els meus llençols i embolcallar-hi la gent per enterrar-la, i jo deia que no, que necessitava els llençols per mantenir els vius. Els havia d'arrençar els llençols amb moltes dificultats, perquè no em creia que s'hagués d'argumentar coses com aquestes. Si hi penso, els espanyols potser tenien raó, però jo no els podia deixar endur els llençols perquè els necessitava de veritat.»<sup>4</sup>

Quan parlava sobre la pèrdua tràgica de vides, Patience Darton sempre tenia molta cura a esmentar també els avenços mèdics realitzats durant la guerra, que ajudaren a incrementar el nombre de vides sal-

<sup>3</sup> Patience Edney (de soltera, Darton). Sound Archive, Imperial War Museum, London, 8398.

<sup>4</sup> *Ibid.*



vades. A més a més dels progressos en el tractament de ferides, per prevenir la gangrena gasosa, les taxes de recuperació s'incrementaren degut al desenvolupament de les tècniques de conservació i de transfusió de sang.

La unitat de transfusió de sang destinada a la cova era dirigida per un metge britànic, Reginald Saxton. El laboratori era en un camió adaptat, situat a la vall. La foto ens l'ensenyava realitzant una transfusió a un dels malalts. Aquesta foto és una de les que féu Winifred Bates. Gràcies, en bona part, a ella disposem d'un bon registre d'imatges d'algunes de les unitats mèdiques a Espanya. Bates treballà per al Comitè d'Ajuda Mèdica a Espanya, viatjant per les unitats per comprovar el benestar dels equips d'infermeres de parla anglesa. La cova hospital restà pregona-ment gravada a la seva memòria. En les seves breus memòries projecta, amb una llum heroica, els homes moribunds que veié a la cova. Escrigué:

«Els homes morien mentre jo era al seu costat. Era l'estiu i havien estat entrenant-se molt abans de creuar l'Ebre. Els seus cossos eren bruns i bonics. Nosaltres volíem ser al seu costat per recollir els seus darrers sospirs i el missatge sempre era el mateix: "Ho estem fent bé. Digueu-los que lluitin fins a la victòria final". És tan difícil de fer un home, i tan fàcil enviar-lo a la mort! Mai oblidaré l'Ebre. Si anaves a fer un tomb pels voltants de la cova, podies sentir l'olor de la mort.»<sup>5</sup>

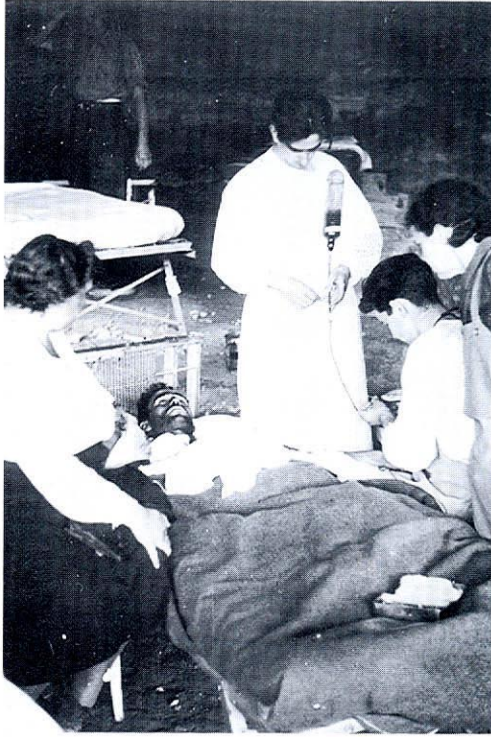
Una part del seu treball consistia a escriure articles sobre les unitats mèdiques, vitals per a la tasca de recollida de fons. Sovint esmentava

<sup>5</sup> Winifred BATES. «A Woman's Work in Wartime». Memòries curtes no publicades, MML, Box 29/D/7.



Aurora Fernández amb el noi fet ferit Manuel Álvarez (IWM)





Leah Manning, esquerra, durant la seva visita a la cova (IWM)

infermeres en concret i donava detalls sobre el treball que feia cadascuna. Escrivint així feia que la gent de la Gran Bretanya s'identifiqués amb la imatge de «la veïna del costat» d'alguna de les infermeres que treballaven a Espanya, i contribuï a aconseguir més aportacions.

Una foto mostra un nen a cura d'una infermera espanyola, Aurora Fernández. Durant el bombardeig d'un poble proper, Corbera, havia cercat refugi sota la torre de l'aigua, que fou bombardejada i caigué al seu damunt. Malferit, era a punt d'ofegar-se a l'aigua que l'arrossegava amb una força torrencial. Fou rescatat d'una mort segura per un brigadista canadenc, que el tragué de l'aigua. El brigadista pràcticament no parlava espanyol i, mentre se l'emportava, només podia dir: «Jo, canadenc». El nen, Manuel Álvarez, fou traslladat a la cova hospital i, finalment, es recuperà. Durant anys cercà el desconegut que l'havia rescatat i, temps a vindre, fins i tot anà a viure al Canadà. Després d'uns quaranta anys el trobà i pogué donar-li les gràcies personalment. Escrigué un llibre sobre les experiències de la seva recerca, titulat *El soldat alt*.

En una altra foto podem veure Leah Manning, una antiga parlamentària laborista, durant una visita a la cova, sentada al costat d'un ferit. L'any abans, Leah Manning havia estat la responsable principal de l'evacuació de prop de 4.000 nens bascos a Anglaterra per escapar del



Teresina Masip, a la part superior esquerra (IWM)

fort bombardeig de Bilbao. Estava implicada en la gran tasca de treballar en les campanyes del Comitè d'Ajuda a Espanya, i parlà en molts actes públics, fent servir les seves visites a Espanya per oferir relats de primera mà sobre el que hi succeïa.

A les seves memòries explica que, a la cova hospital, hi reconegué un dels seus pacients, ferit greument: era un jove que havia conegut en un míting polític a Gales. Ell havia restat impressionat en sentir-la parlar sobre Espanya i les Brigades Internacionals, i fins i tot la convidà a prendre el te amb la seva mare. Poc temps després se les arreglà per anar a Espanya com a voluntari. Leah restà al seu costat tota la nit, a la cova, fins que ell morí.<sup>6</sup>

Winifred Bates, Nan Green i Patience Darton ofereixen les seves versions pròpies sobre aquesta vigília. Cap d'elles dona el nom a les seves narracions, la qual cosa li atorga la funció de «soldat desconegut», un voluntari com molts d'altres que moriren a Espanya. Sabem, no obstant això, per les cartes que Leah escrigué a la seva mare a la seva tornada a Anglaterra, que el seu nom era Harry Dobson, i que fou enterrat al

<sup>6</sup> Leah MANNING. *A Life for Education: An Autobiography*. London: Victor Gollanz, 1970, p. 135-139.



cementiri de la Bisbal de Falset.

Una altra de les fotos de Winifred mostra a Ada Hodson, una infermera sud-africana, amb un malalt. Però també apareix en l'enquadrament de la foto, a l'escaire superior, una dona civil ferida: era Teresina Masip, una dona que entrevistí al poble. La seva tràgica història pot ser, sens dubte, el reflex de moltes altres mares a la guerra espanyola, on, per primer cop, la població civil fou bombardejada a gran escala. El matí del 4 d'agost de 1938, Teresina era a casa amb les seves dos filles petites. Cap de les dos sobrevisqué al bombardeig que començà a les nou del matí, ja que una bomba caigué directament sobre casa seva. Els soldats rescataren la Teresina d'entre les runes, cremada i ferida greument per la metralla. Els crits de les seves filles es podien escoltar des de tot el poble. Fou traslladada a la cova i portada directament a la taula d'operacions. Recorda com hagueren de tallar el seu cabell per causa de les cremades i que li donaren quelcom per adormir-la, i ella pensà: «Que bé!». Però després, en despertar, s'hagué d'enfrontar a l'horror del record de la mort de les seves filles. Passà diverses setmanes de tractament a la cova; està convençuda que una de les infermeres que la cuidaren era anglesa.

Les tropes franquistes arribaren a la Bisbal el 31 de desembre de 1938. Es comunicà als habitants de la població que sortissin de les coves, on s'havien refugiat dels bombardejos, i tornessin a les seves cases. Des de la porta de les seves cases observaren com una companyia de moros marxava pels carrers estrets cantant amb veus estranyes. L'endemà, s'ordenà a la població que assistís a una missa a l'església per celebrar el seu alliberament. Però, per a ells, l'anomenat «alliberament» significava que no els era permès de cantar els himnes religiosos en català. La seva llengua fou proscribida i la seva senyera i els balls tradicionals foren prohibits. Seguiren anys de por i fam, en què com menys es parlés de la guerra, millor. Els vençuts no podien ni plorar els seus morts en públic.

Per altra part, els qui tornaren d'Espanya a la Gran Bretanya continuaren oposant-se a crits a la dictadura de Franco. Patience Darton i Nan Green es trobaven entre els qui, quan tornaren, s'afiliaren a l'Associació Britànica de les Brigades Internacionals. Després de la derrota de la República la primavera de 1939, l'Associació féu campanya a favor del retorn de la democràcia a Espanya i de la llibertat dels presoners polítics, enviant oradors als mítings i editant fullets i articles.

Després de la mort de Franco el 1975, el seu objectiu principal fou la necessitat de destacar la lluita contra el feixisme; feren servir la seva experiència a la guerra d'Espanya per il·lustrar el seu missatge.

Esdeveniments com l'homenatge a les Brigades el 1996 i projectes com els de Corbera i de Gandesa, reflecteixen que les actituds cap al record de la guerra civil estan canviant a Espanya. El 2001, a la Bisbal de Falset, el meu interès per la història de la guerra fou l'impuls final d'un pla per col·locar una placa a la fosa comuna anònima del cementiri, i una



La cerimònia al cementiri. Els brigadistes Dr. Saxton (esquerra), Rosaleen Smythe, Sam Russell, Penny Feiwei i Steve Fullarton

altra, a la cova. Cinc brigadistes afrontaren el viatge cap a les muntanyes per assistir a les cerimònies d'inauguració.

Hi assistí el Dr. Saxton, que havia treballat a la cova durant la guerra. Hi arribà des del Canadà, acompanyat per Rosaleen Ross, que igual que ell, havia treballat a les unitats mèdiques a Espanya. Steve Fullarton, un brigadista escocès, també hi féu cap. Finalment hi vingueren altres persones des de l'estranger, especialment fills i filles de brigadistes. S'uniren a la població local i als representants d'organismes governamentals, gaudint d'un dia memorable al poble. Els veterans estaven encantats de veure que els joves de la població havien col·laborat en l'organització de l'esdeveniment.

En els darrers anys, una gran varietat d'actes commemoratius relacionats amb la guerra civil ha tingut lloc a la cova, demostrant que no només els llocs d'enfrontaments militars poden fer el paper de llocs de rememoració, sinó també els llocs més enllà del camp de batalla, com ara un hospital amagat a les serralades. Lluny de les campanyes militars, de vegades considerades com a glorioses, i les maquinacions polítiques, sempre intrigants, hi ha una altra Història, la de la sanitat: avenços mèdics, esforços heroics per salvar vides, sang i budells, mutilats i morts. Hem de donar a les noves generacions l'oportunitat de conèixer aquesta altra història de la guerra i, per tant, la de poder esforçar-se més per evitar-la en el futur.

**\*Angela Jackson** és doctora en Història i viu actualment al Priorat, on va venir per primer cop investigant per al seu llibre *British Women and the Spanish Civil War* (Londres, 2002). És presidenta de l'associació "No Jubilem la memòria", associació dedicada a conservar la memòria del període de la IIa República i la Guerra Civil espanyola a la comarca del Priorat.



**llibra**  
**gaudi**  
**galera12**  
**tel. 977 34 0530**  
**43201 reus**

llibra  
gaudi  
galera12  
tel. 977 34 0530  
43201 reus

LLIBRES  
LLIBRES  
LLIBRES  
LLIBRES  
LLIBRES

llibraudi@readyssoft.es

Edita: Migdia serveis culturals

C/ de la Plaça, 13. ALBARCA-43360 CORNUDELLA DE MONTSANT

<http://www.migdia.cat/carxana> - A/e: [carxana@wanadoo.es](mailto:carxana@wanadoo.es)

Impressió: Gràfiques del Matarranya – DL: T-1537/95

Amb la col·laboració de:

Associació de veïns  
i propietaris d'Albarca



**Ajuntament de  
Cornudella de Montsant**